

FAIRTRADE @ SCHOOL



FAIRFRYSLÂN
Eerlijke handel, ver weg en dichtbij



VOORWOORD

'Fairtrade@School' is een lessenserie ontwikkeld door Andrew Livsey & Renate Ruygh in opdracht van 'Fair Fryslân' en de Provincie Fryslân. Deze lessenserie is ontwikkeld voor werkgroepen, vrijwilligers en docenten die zich bezighouden met duurzame consumptie en voedseducatie.

Het doel is een sterke basis te bieden voor onderwijs over voedseducatie. De doelgroep van dit onderwijs is jongeren van 11 tot en met 16 jaar oud. Dit komt overeen met groep zeven en acht van de basisschool en de eerste en tweede klas van het voortgezet en het beroepsonderwijs.

De schrijvers bedanken Anoesjka Duinstra en de collega's van Fair Fryslân voor hun ondersteuning, geduld en vertrouwen tijdens het ontwikkelen van deze lessenserie. Daarnaast wensen zij de lezers, vrijwilligers van Fairtrade gemeenten, docenten en geïnteresseerde lezers veel plezier en inspiratie tijdens het lezen en uitvoeren van het lesprogramma.

De lessenserie is in zijn geheel beschikbaar gemaakt en verspreid onder de contacten van 'Fair Fryslân'. 'Fair Fryslân' is bereikbaar voor vragen en ondersteuning over de lessenserie via fairfryslan@fryslan.frl.



INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD

3

INLEIDING

4

Begrippen van het project

4

Leerdoelen van dit project

4

Vrijheid voor de docent

5

De inhoud

5

Omschrijving

6

Verantwoording en beoordeling

7

Fairtrade school

8

Communicatie

LESSEN

9

Les 1 | Introductie

10

Les 2 | Het grote voetstappenspel!

12

Les 3 | Supermarkt; Fair-Sneupen!

14

Les 4 | Fair-scan je school!

18

Les 5 | Snack attack!

20

Les 6 | Eerlijke maaltijd

22

Les 7 | Vrije opdracht in het kader van duurzaamheid

24

BIJLAGEN

25

Bijlage 1 | Voorbeeldvragen voetstappenspel

26

Bijlage 2 | A: Boodschappenlijstje / B: Onderzoek producten

27

Bijlage 3 | Fair-Sneupen in de supermarkt

28

Bijlage 4 | Fairscan je school!

29

Bijlage 5 | Snack Attack

30

Bijlage 6 | Eerlijke maaltijd

31



INLEIDING

Voor je ligt het lespakket FAIRTRADE @SCHOOL. Met dit lespakket maken de deelnemers op een uitdagende en interactieve manier kennis met de thema's fair trade, eerlijke handel, streekproducten, duurzame voeding en voedsel educatie. Na afloop van de uitvoering van deze Fairtrade lessenserie bestaat er de mogelijkheid om de school uit te roepen tot Fairtrade School. Hier kun je meer over lezen in het hoofdstuk 'Fairtrade school'.

In de lessenserie wordt gebruik gemaakt van verschillende begrippen die te maken hebben met eerlijke handel en fair trade. Fair trade is het overkoepelende begrip van 'eerlijke handel'.

Fairtrade is een geregistreerde merknaam en staat voor producten die door de stichting Max Havelaar zijn gecontroleerd en gecertificeerd om de titel 'Fairtrade' te mogen dragen. Daarbij is zo goed als mogelijk verzekerd dat er geen vormen van slavernij of uitbuiting voorkomen in het gehele productieproces en dat de productie aan strenge milieueisen voldoet.

Het lespakket bestaat uit een vijftal onderdelen. Per lesonderdeel staan benodigdheden beschreven. De lessen kunnen naar inzicht van de projectleider aangepast en ingevuld worden. De lessen zijn ontworpen om óók afzonderlijk van elkaar uitgevoerd te kunnen.

BEGRIPPEN VAN HET PROJECT

- Ecologische voetafdruk
- Fair trade en Fairtrade
- Eerlijke handel
- Biologische producten
- Streekproducten
- Duurzaamheid en duurzame ontwikkeling
- Westerse landen
- Ontwikkelingslanden
- Armoede en armoedebestrijding
- Sustainable development goals (SDG's)
- Topografie

LEERDOELEN VAN DIT PROJECT

- De leerling kan uitleggen wat het verschil is tussen eerlijke handel en Fairtrade.
- De leerling kan aan de hand van het begrip 'eerlijke handel' uitleggen waarom fair trade producten een mogelijkheid zijn om armoede te bestrijden.
- De leerling kan aan de hand van de begrippen 'ontwikkelingslanden', 'klimaatverschillen' en 'westerse landen' duidelijk maken waar productie van bepaalde producten plaatsvindt en wat de bestemming van die onderlinge handel is.
- De leerling kan onder woorden brengen wat de 'kosten' zijn van zo goedkoop mogelijke productie versus een meer gelijkwaardige onderlinge handel.

- De leerling kan de meest gebruikte voedselkeurmerken herkennen, de betekenis uitleggen en het nut er van onder woorden brengen.
- De leerling kan uitleggen wat de ecologische voetafdruk inhoudt en de eigen invloed daarop onder woorden brengen.
- De leerling vervult een actieve rol tijdens het samenwerken en spreekt de groepsleden aan op hun deelname.
- De leerling draagt de eigen verantwoordelijkheid voor zijn taken binnen de samenwerking.

VRIJHEID VOOR DE DOCENT

De onderdelen van dit lespakket zijn in vrije vorm geschreven. Deze vrije vorm is een handreiking, geeft een suggestie of voorbeeld van hoe het zou kunnen. Het staat de docent vrij om onderdelen in bestaande lesvormen te verweven. Zo kan de docent het passend maken in reeds bestaande vormen van lesgeven of bij de docent succesvolle manieren van lesgeven. Deze vrijheid wordt aangemoedigd om het lespakket voor de leerlingen zo optimaal mogelijk en voor de docent zo persoonlijk mogelijk te kunnen gebruiken.

DE INHOUD

De lessenreeks trapt af met het 'Grote Voetstappen Spel'. Tijdens de eerste les van de lessenreeks kan de docent het project introduceren middels deze interactieve quiz. Dit spel kan als een nulmeting gezien worden over de huidige kennis en het bewustzijn van de leerlingen over de relevante thema's. De antwoorden van de leerlingen geven aan in hoeverre het onderwerp al in de thuissituatie naar voren komt en kan de leerlingen 'wakker' schudden over hoe duurzaam hun eigen gedrag is.

Het volgende onderdeel is 'Fair Sneupen'. De leerlingen vormen groepjes waarmee ze voor de rest van het project zullen werken. Ze krijgen de kans om binnen de supermarkt op zoek te gaan naar bepaalde producten en in welke vormen en variaties deze worden aangeboden. Ze onderzoeken de oorsprong van hun gekozen producten en zoeken uit wat de verschillende keurmerken op het product betekenen. Ook zetten ze de verschillende prijs/kwaliteit opties ter vergelijking tegenover elkaar. Eventueel kan deze opdracht ook klassikaal/gezamenlijk uitgevoerd worden middels de webshops van de grotere supermarkten.

'Fair-Scan je school' is het vervolg op de speurtocht door de supermarkt. De groepjes trekken er op uit om te onderzoeken welke duurzame producten en keurmerken zij op school terug kunnen vinden. Welke keurmerken vinden de leerlingen in de kantine terug? Welke koffie en thee staat er klaar in de docentenruimte? Welke schoonmaakmiddelen worden er elke dag gebruikt om de school schoon te houden? Welke energie gebruikt de school, zijn er zonnepanelen? Maar ook bestaat hier de mogelijkheid om andere MVO/duurzame ontwikkelingen in de schoolomgeving in kaart te brengen.



De leerlingen kunnen al het geleerde nu in de praktijk toepassen met **'Snack Attack'**. De leerlingen brengen in deze opdracht hun conclusies van de vorige opdracht mee in een opdracht om een eigen 'eerlijke' of fair trade snack te ontwikkelen voor in de schoolkantine. Bijvoorbeeld een smoothie van fair trade fruit of een biologische mueslireep. De groepjes kunnen onderling een wedstrijd uitvoeren wie de lekkerste snack ontwikkelt, wie het meeste verkoopt of wie de beste 'marketing' voor zijn snack heeft.

Moedig de omgeving aan om óók/meer fair trade te gaan gebruiken door een **'Eerlijke maaltijd'** te organiseren! In deze opdracht ontwikkelen de leerlingen samen een evenement om de lessen rondom voedsel educatie aan de ouders en in de wijk te delen. Bijvoorbeeld door het organiseren van een fair trade maaltijd voor de ouders, een bejaardentehuis of een lokaal feest. Maar ook een educatieve markt is een mogelijkheid om de thema's van deze lessenserie buitenschools te presenteren.

OMSCHRIJVING

LES 1

- Planning: ■ Uitleg en introductie van het project. Met een thuisopdracht voor de leerlingen om eens te onderzoeken welke (duurzame) producten er bij hen thuis worden gebruikt en geconsumeerd.
- Vorbereiding: ■ Een beamer of digitaal bord, geluid en toegang tot internet om eventueel voorbeelden van fair trade producten of duurzame opties te laten zien.

LES 2

- Planning: ■ Introductie van het begrip ecologische voetafdruk. Via een spel krijgen de leerlingen inzicht in de eigen voetafdruk en de invloed daarop.
- Vorbereiding: ■ Beamer met scherm en geluid (of een digibord met geluid).
■ Internetverbinding om het spel (gemaakt als Prezi) met de bijbehorende filmpjes af te kunnen spelen.
■ "Voetstappen"; dit kunnen realistische voetafdrukken zijn, maar gekleurde post-it's zijn een prima alternatief. Let er wel op dat leerlingen die naast elkaar zitten een andere kleur/vorm voetafdrukken/post-it's hebben.

LES 3

- Planning: ■ De leerlingen gaan met hun eigen boodschappenlijstje naar de (digitale) supermarkt om te inventariseren welke varianten en keurmerken te koop zijn.
■ Vooraf moet er door de docent toestemming gevraagd worden om de lokale supermarkt te kunnen bezoeken. Indien deze toestemming niet gegeven wordt kan de opdracht ook op school zelf uitgevoerd worden.
■ Computers met internettoegang.

LES 4

- Planning: ■ In deze opdracht gaan de leerlingen met hun groepjes er op uit om duurzame producten en projecten in en rondom school in kaart te brengen.
■ Docent introduceert opdracht.
■ Leerlingen werken zelfstandig (in groepjes), bezoeken personeel in de onderwijsorganisatie, werken aan verslag.
■ Docent werkt coachend.
■ Evaluatie/discussie.
- Vorbereiding: ■ Contact met afdelingen binnen organisatie.
■ Planning bezoek.
■ Laptop, notitieblok, pen, fotocamera.

LES 5

- Planning: ■ De leerlingen ontwikkelen en produceren hun eigen 'eerlijke' snack.
■ Uitleg opdracht.
■ Brainstorm groepjes.
■ Planning voorbereiden groepjes.
■ Groepjes werken aan Snack.
■ Leerlingen presenteren eigen bijdrage en groepsbijdrage.
■ Evaluatie project.
- Vorbereiding: ■ Een beamer of digitaal bord, geluid en toegang tot internet.
■ Inkoop van boodschappen: fair trade, biologisch groente, fruit, granen en dergelijke.
■ Keuken (thuis of op school).

LES 6

- Planning: ■ De leerlingen organiseren een 'eerlijke' maaltijd.
■ Op basis van de door de docent/leerlingen gekozen maaltijd wordt deze voorbereid en uitgevoerd.
- Vorbereiding: ■ De benodigdheden zijn afhankelijk van het soort maaltijd dat er door de leerlingen gemaakt gaat worden.

VERANTWOORDING EN BEOORDELING

Als eindopdracht kan de school/docent kiezen tussen één van de laatste drie opdrachten; Snack Attack, de eerlijke maaltijd of de vrije opdracht. Uiteraard kunnen de opdrachten óók alle drie gekozen worden om uit te voeren. Alle opdrachten zijn actieve opdrachten waarbij de leerlingen zelf op onderzoek uit gaan en samenwerken met hun groepsgenoten. Deze manier van werken is gekozen vanuit de overtuiging dat (voedsel)onderwijs beleefd mag worden. Zodoende gaan de leerlingen op een creatieve manier om met nieuwe kennis. Deze kennis kan vanuit de docent komen maar ook door research van de leerlingen zelf. Ten slotte leren zij hun eigen (sociale) vaardigheden optimaal in te zetten doordat zij zelf, in overleg met hun groepsgenoten, hun rol in teamverband mogen inzetten.

Daarnaast wordt op de belevingswereld van de leerlingen ingespeeld door het gebruik van afbeeldingen, video's, verhalen en het direct kunnen toepassen van de nieuwe kennis op producten uit het dagelijks leven.

- De beoordeling van het project is naar inzicht van de docent en/of onderwijsorganisatie.
- Beoordeling kan plaatsvinden per individu of per groep, na elk onderdeel of gebaseerd op de inzet gedurende het hele project.

FAIRTRADE SCHOOL

Met het uitvoeren van (delen van) deze lessenserie heeft de school een grote stap gezet in het behalen van de titel 'Fairtrade School'. De titel geeft aan dat de school waarde hecht aan een transparante productieketen en gebruikt maakt van producten waar een 'eerlijke' prijs voor is betaald. Het behalen van de 'Fairtrade' titel past in het beleid van elke duurzame (onderwijs)organisatie. Door gebruik te maken van 'eerlijk' geproduceerde producten en te communiceren over de beweegredenen kan de school hier actief aan bijdragen.

De eisen voor het behalen van de titel 'Fairtrade School' zijn als volgt:

- Maakt de school zoveel mogelijk gebruik van fair trade producten? (Bijvoorbeeld koffie, thee, chocolade, fruit, katoen). Fair trade koffie en nog één ander product zijn het minimum.
- Worden er door de school acties of bijeenkomsten voor en door leerlingen georganiseerd waarin fair trade een rol heeft? Met leuke activiteiten brengt de organisatie fair trade meer onder de aandacht.
- Wordt er in de communicatie, zowel intern als extern, aandacht aan fair trade besteed? Zo raken meer mensen bekend met fair trade en waarom dat niet alléén voor de school belangrijk is.

Wanneer aan deze eisen wordt voldaan kan de lokale (gemeentelijke/provinciale) Fairtrade werkgroep een lokaal certificaat uitreiken aan de onderwijsorganisatie. Daarnaast kan de werkgroep helpen om een landelijke certificering aan te vragen. Indien er (nog) geen lokale werkgroep is kan de titel voor Fairtrade School aangevraagd worden bij de landelijke organisatie Fairtradegemeenten.nl.

Meer informatie over 'Fairtrade School' en de eisen voor het behalen van de titel 'Fairtrade School' zijn terug te vinden in de handleiding op <http://www.fairtradegemeenten.nl/tag/scholen/>.

COMMUNICATIE

Communicatie over fair trade is één van de eisen voor het behalen van de titel. Dit kan fair trade in internationaal verband zijn, maar ook over de eigen inspanningen van de organisatie. Via de sociale media kanalen van de school, zoals Facebook en Twitter, kunnen foto's en korte berichtjes gedeeld worden met het netwerk van de onderwijsorganisatie. Via een nieuwsbrief of lokale gedrukte media kunnen feitjes, behaalde resultaten, foto's en quotes gedeeld worden.



LES 1	Introductie	11
LES 2	Het grote voetstappenspel!	12
LES 3	Supermarkt; Fair-Sneupen!	14
LES 4	Fair-scan je school!	17
LES 5	Snack attack!	18
LES 6	Eerlijke maaltijd	19
LES 7	Vrije opdracht in het kader van duurzaamheid	20

LES 1 | INTRODUCTIE

Wat voor koffie, thee of chocolademelk drinken jullie thuis (of staat er in de kast)?
Halen jullie zuivel, aardappels, groente en fruit bij de boer, op de markt, hebben jullie thuis een moestuin, of kopen jullie dit in de supermarkt?



Tijdspad:

Uitleg en introductie project, duurzaamheid en fair trade	20 min
---	--------

Tijdens deze introductieles vraagt de docent aan de leerlingen om thuis eens te kijken naar wat er gegeten en gedronken wordt, de producten die ze kopen en gebruiken, wat er gedaan wordt met bijvoorbeeld kliekjes en afval, enzovoorts.

Welke keuzes worden er door de leerlingen zelf en door de ouders/verzorgers thuis gemaakt?	15 min
--	--------

Leerdoelen:

- Onderzoeken welke producten en diensten er thuis gebruikt worden.

Benodigheden:

- Eventueel een digiboord (of beamer) met internettoegang, om voorbeelden van duurzame opties in gebruik en consumptie te laten zien.

Voorbeeldvragen:

- Wat doen jullie met kliekjes en/of scheiden jullie het afval?
- Letten jullie er (bewust) op dat producten bepaalde keurmerken hebben?
- Waar en hoe vaak koop je kleding?
- Koop je wel eens tweedehands kleding of spullen?
- Let je erop of de verzorgingsproducten (deodorant, shampoo, crèmes, haargel, make-up e.d.) die je gebruikt een duurzaam keurmerk hebben of niet op proefdieren getest zijn?
- Ga je altijd voor het goedkoopste, of probeer je wel eens bewuster je spullen te kopen?



LES 2 | HET GROTE VOETSTAPPENSPEL!

Tijdens dit spel maken de leerlingen kennis met het leven op de wereld; de (on)gelijkheid wat betreft voedsel en grondstoffen en hoe deze situatie tot stand komt.
Centraal in dit spel staan de ecologische voetafdruk en hoe de (on)bewuste keuzes die jij als consument zelf maakt deze voetafdruk kunnen beïnvloeden.



Tijdspad:

Uitleg 'Voetstappenspel', uitdelen voetstappen	5 min
Uitleg ecologische voetafdruk	10 min
Spelen 'Voetstappenspel' (bijlage 1)	35 min
Evalueren/opruimen	10 min

Leerdoelen:

- Na afloop van het spel hebben de leerlingen meer zicht gekregen op de keuzes die zij (en hun ouders) maken en de invloed die deze keuzes hebben op de wereld.
- De leerling kan het begrip 'ecologische voetafdruk' uitleggen.
- De leerling kan de invloed van de mens en de eigen invloed op de ecologische voetafdruk benoemen.
- De leerling kan uitleggen wat de gevolgen zijn van een ongelijk verdeelde ecologische voetafdruk

Benodigheden:

- Beamer met scherm en geluid (of een digibord met geluid).
- Internetverbinding om het spel (website op aanvraag via fairfryslan@fryslan.frl) met de bijbehorende filmpjes af te kunnen spelen. Zie bijlage 1.
- "Voetstappen"; dit kunnen realistische voetafdrukken zijn, maar gekleurde post-it's zijn een prima alternatief. Let er wel op dat leerlingen die naast elkaar zitten een andere kleur/vorm voetafdrukken/post-it's hebben.

Setting:

- Als gehele klas wordt er naar de filmpjes gekeken.
- Elke leerling legt individueel zijn/haar voetstappen op de eigen tafel.
- Deze les kan gegeven worden door één docent in een traditionele klassikale omgeving. Dit kan ook een gastdocent zijn van een lokale Fairtrade Werkgroep. De rol van de docent wordt dan ondersteunend aan de gastdocent.

Begrippen.:

- Ecologische voetafdruk.

Media:

- Ecologische Voetafdruk: <https://www.youtube.com/watch?v=7raHK4mXHUc>
- Zoekcriteria YouTube: ecologische voetafdruk Wackernagel.

Werkvormen:

- Klassikaal informatie delen.
- Individueel deze informatie toetsen aan eigen gedrag.
- Klassikaal nabespreken. Aan het einde van de les eventueel nog evalueren. Wat hebben de leerlingen vandaag geleerd? Zijn de gestelde leerdoelen bereikt?

Verloop van de les:

Het spel begint met een korte introductie over de ecologische voetafdruk. In een kort filmpje wordt dit begrip uitgelegd: alle beschikbare grondstoffen, landbouwgrond en voedsel dat we op aarde beschikbaar hebben wordt uitgedrukt in de ecologische voetafdruk. De ecologische voetafdruk vertelt ons hoeveel ruimte en grondstoffen we per persoon hebben om onszelf te voorzien van voedsel, drinkwater en andere grondstoffen en materialen. Dit alles wordt bij elkaar opgeteld en gedeeld door het aantal mensen dat er op de aarde woont.

"In het dagelijkse leven maak je keuzes. Je kiest welke kleding je aantrekt die dag, je kiest waar je je boterham mee belegt, je kiest wat je koopt in de kantine of in de winkel, enzovoorts. Al deze keuzes hebben invloed op de wereld om je heen. Vaak is dit niet direct zichtbaar, maar invloed heeft het zeker. Daar komen jullie tijdens dit spel achter."

Elke keuze die je maakt heeft invloed op de ecologische voetafdruk (leefruimte) van anderen. Doordat de ene persoon meer ruimte inneemt (in kán nemen) blijft er voor een andere persoon minder ruimte over. Door anders en/of bewuster te kiezen (en te kopen) kan de leefruimte op de wereld eerlijker verdeeld worden.

Tijdens dit spel gaan de leerlingen hun eigen keuzegedrag inzichtelijk maken. Elke vraag, die te maken heeft met deze dagelijkse keuzes, heeft een aantal antwoordmogelijkheden. Voor elk antwoord moeten er een aantal "voetstappen" worden gezet. Elke voetstap geeft de invloed op de wereld weer. Hoe meer voetstappen er door een leerling gelegd worden, hoe groter de ecologische voetafdruk en daarmee de persoonlijke invloed op de wereld is.



LES 3 | SUPERMARKT; FAIR-SNEUPEN!

"Eten en drinken koop je (of je ouders) veelal in de supermarkt. Lekker makkelijk en alles binnen handbereik: de schappen staan vol met je favoriete hapjes en drankjes. Je haalt er de ingrediënten voor je broodje kaas, een lekkere reep chocolade om van te snoepen en natuurlijk wat te drinken. 's Avonds geniet je lekker van de huisgemaakte nasi van je vader, of de pasta van je moeder."

Maar waar komen de ingrediënten van al dat voedsel toch vandaan? Veel producten hebben er al een hele reis opzitten voordat ze in je boodschappenmandje terecht komen. Heb je er wel eens over nagedacht waar het sap of de thee die je drinkt vandaan komt? Of waar de chocolade van je lievelingsmerk vandaan komt? Misschien weet je wel dat niet alles uit de buurt of uit Nederland komt, maar waar komt het dan wél vandaan?"



Tijdspad:

Uitleg en introductie	10 min
Deze opdracht bestaat uit 4 onderdelen:	Totaal: 150 min

1: Onderzoek door de leerlingen naar bestaande keurmerken op voedsel en deze (per groepje) klassikaal aan elkaar te presenteren om een zo compleet mogelijk overzicht van keurmerken én waar ze voor staan/wat de betekenis ervan is te vormen (ca. 30 minuten opzoeken en ca. 15 minuten presenteren; totaal 45 minuten)

2: Maken van een boodschappenlijstje en deze (per groepje) klassikaal op elkaar afstemmen om gelijke producten te voorkomen (ca. 20 minuten)

3: Naar de supermarkt (of webshop) om de producten op het boodschappenlijstje te zoeken en de producten vergelijken op basis van prijs, keurmerken en herkomst (ca. 45 minuten, excl. evt. reistijd)

4: Klassikaal (per groepje) presenteren van de bevindingen en evt. discussie (ca. 30-45 minuten)

Leerdoelen:

- De leerling kan verschillende keurmerken op levensmiddelen herkennen.
- De leerling kan de betekenis van verschillende keurmerken benoemen.
- De leerling kan toelichten wat het keurmerk betekent voor de producent/maker van het product en/of het milieu.

Vorbereiding:

- De leerlingen zijn in groepjes van 4 ingedeeld.
- Voor ieder groepje zijn er 2 verschillende boodschappenlijstjes geprint bijlage 2A en 2B.
- Print voor de leerlingen de uitleg van bijlage 3.
- Voor elk groepje een staatkundige wereldkaart uitprinten om mee te nemen. A2 formaat heeft de voorkeur, minimaal A3 formaat.

Uitleg van de opdracht:

- De klas wordt verdeeld in groepjes. Ideaal zijn groepjes van elk 4 leerlingen. In deze gevormde groepjes gaan de leerlingen de opdrachten van deze les uitvoeren. De docent bepaalt zelf of de leerlingen deze groepjes zelf vormen of dat hij/zij de leerlingen indeelt.
- De eerste opdracht wordt gedaan op de computer. Leerlingen zoeken online naar keurmerken die zij op voedsel kunnen tegenkomen, zoals biologisch, Fairtrade, vegan, demeter, MSC, UTZ, enzovoorts. Daarnaast gaan zij op zoek naar de betekenis van deze keurmerken: wat betekent het wanneer een product dit keurmerk draagt? Wat zegt het keurmerk over (de herkomst en/of productie van) het product?
- Enkele keurmerken die in ieder geval terug moeten komen:



- De uitkomst van dit onderzoek wordt per groepje om de beurt gepresenteerd. Elk keurmerk wordt, met hun betekenis, door de groepjes leerlingen aan de klas uitgelegd.
- Veel groepjes zullen dezelfde keurmerken hebben. Deze hoeven niet allemaal herhaald te worden. Uiteindelijk zal er een complete lijst met keurmerken en hun uitleg samengesteld zijn.
- Daarna gaan de groepjes een boodschappenlijstje van ongeveer 15 producten samenstellen (bijlage 2A). Uit elke maaltijd (ontbijt, lunch en diner) 4 producten/ ingrediënten, plus 3 snacks/tussendoortjes.
- Taak van de docent is om géén dubbele producten (die op meerdere lijstjes staan) voor te laten komen. Dus als er meerdere groepjes bijvoorbeeld "chocolade" op hun lijstje hebben staan, laat elk groepje dan een verschillende soort chocolade kiezen, zoals puur, melk, met noten, wit, enzovoorts. Of wit brood, bruin, tarwe, volkoren, meergranen, spelt- of maïsbrood.

- De volgende opdracht kan op twee verschillende manieren ingevuld worden. Met de hele klas naar een echte supermarkt of op school via de webshop van de supermarkt.
- De voorkeur heeft om echt naar de supermarkt te gaan, maar dit is logischerwijs niet altijd mogelijk, zowel logistiek (met zijn allen naar de supermarkt) als de toestemming van de supermarkt (een hele klas in zijn/haar winkel).
- Elk groepje krijgt een wereldkaart mee. De leerlingen gaan meerdere producten uit dezelfde productsoort met elkaar vergelijken. Op het lijstje staat bijvoorbeeld pure chocolade. Dan gaan zij alle pure chocolade die er in de winkel is met elkaar vergelijken: de allergeodkoopste, zonder keurmerk, die met het Bio+, UTZ, Fairtrade of vegan keurmerk.
- Wat kosten de producten? En waar komen deze producten vandaan? Deze gegevens worden op het tweede boodschappenlijstje ingevuld (bijlage 2B). Waar de producten vandaan komen wordt ook op de wereldkaart gemarkeerd.
- Terug in de klas gaan de leerlingen in groepjes aan de rest van de klas vertellen wat ze zijn tegengekomen in de (web)winkel. Hoeveel types (met of zonder keurmerk) waren er van elk product te koop? Wat waren de overeenkomsten en/of verschillen tussen deze producten?
- En waar komen producten vandaan? Wat vertellen de verschillende keurmerken over de herkomst en de maker/teler van het product? Waarom kunnen niet alle producten in Nederland geteeld/geproduceerd worden?

Werkvormen:

- Samenwerken, overleggen, discussiëren, verhaal vertellen, samenwerkend leren.
- Klassikaal bespreken.
- Aan het einde van de les eventueel nog evalueren. Wat hebben de leerlingen vandaag geleerd? Zijn de gestelde leerdoelen bereikt?



LES 4 | FAIR-SCAN JE SCHOOL!

In deze opdracht gaan de leerlingen met hun groepjes er op uit om 'duurzame' producten en projecten in én rondom de school in kaart te brengen. De leerlingen gaan in gesprek met iedereen binnen de onderwijsorganisatie: de conciërges, de schoonmakers, de kantine medewerkers en de inkopers en natuurlijk ook de docenten en medeleerlingen.



Het is belangrijk om vooraf duidelijke afspraken te maken met de betreffende verantwoordelijken in de schoolorganisatie. Aan het einde van de lestijd verzamelen de leerlingen in het lokaal waarna de resultaten klassikaal besproken worden. Geef aan op welke punten de school scoort en waar er nog verbeteringen mogelijk zijn.

Laat zien wat er richting de school mogelijk is. Zoek met elkaar een aantal varianten van duurzame productopties, zoals fair trade katoenen theedoeken, ecologische schoonmaakmiddelen en fair trade koffie- en theemerken en voeg deze toe aan het rapport.

Met deze voorbeelden kunnen de leerlingen de directie inspireren en laten zien hoeveel keuze er is om over te stappen naar een eerlijkere variant. De opties die jullie toegevoegd hebben kunnen deze partijen inspireren om op een andere (duurzamere) manier inkopen te doen. Presenteer jullie bevindingen tijdens een bijeenkomst en overhandig jullie rapport aan de directie.

Tijdspad:

Uitleg en introductie, voorbereiden bezoek	25 min
Onderdeel 1/bezoek 1	15 min
Onderdeel 2/bezoek 2	15 min
Onderdeel 3/bezoek 3	15 min
Afronding/evaluatie	10 min
Overhandigen rapport /presenteren aan directie	

Leerdoelen:

- De leerling kan een eigen visie en mening beargumenteren over de keuzes die de onderwijsorganisatie op het gebied van duurzame ontwikkeling maakt.
- De leerling kan keurmerken aan productgroepen verbinden en herkennen.

Vorbereiding:

- Inlichten collega's.
- Onderzoek de organisatiestructuur van de (onderwijs)organisatie, het beleidsplan en facilitaire voorzieningen.
- Planning maken van bezoek.
- Pen & papier voor notities.
- Print voor de leerlingen de uitleg van bijlage 4.



Begrippen:

- Keurmerken, biologisch, streekproducten, fair trade.
- Energievoorziening, zonnepanelen, windenergie.
- Inkoop/verkoop, facilitaire diensten.

Media:

- De website van de (onderwijs)organisatie.

Werkvormen:

- Onderwijsleergesprek, discussiëren, samenwerkend leren.

LES 5 | SNACK ATTACK!

Is het mogelijk om met fair trade ingrediënten een eigen snack te maken? Natuurlijk! De leerlingen gaan niet alleen aan de slag met ingrediënten om iets lekkers te maken. Ze zorgen ook voor een heuse reclamecampagne op school! Van verpakking tot commercial; alles om hun snack in het zonnetje te zetten.

Tijdens een officiële bijeenkomst met een jury zal de winnende snack gekozen worden.



In deze les mogen de leerlingen hun eigen duurzame en fair trade snack ontwikkelen.

Bijvoorbeeld een smoothie van fair trade fruit of een biologische mueslireep. De groepjes kunnen onderling een wedstrijd organiseren wie de lekkerste snack ontwikkelt, wie het meeste verkoopt of wie hun snack op de leukste manier in de markt zet.

Tijdspad:

Uitleg en introductie project	30 min
Vorbereiden/verzamelen	30 – 60 min
Snack ontwikkelen	30 – 60 min
Snacks gezamenlijk proeven/jury beraad	30 – 60 min

Vorbereiding:

- De benodigdheden staan klaar.
- De leerlingen zijn in groepjes van 4 ingedeeld.
- Print voor de leerlingen de uitleg van bijlage 5.
- Taakverdeling binnen de groepjes onderling.

Media:

- Websites met recepten.
- Kookboeken.
- Websites van supermarkten.
- Bibliotheek.

Werkvormen:

- Samenwerkend leren, discussiëren, zelfstandig werken, presenteren.



LES 6 | EERLIJKE MAALTIJD!

Nu de leerlingen zelf veel kennis hebben opgedaan over fair trade eten en drinken, wordt het hoog tijd deze kennis te delen!

Organiseer een gezamenlijke maaltijd en nodig gasten uit om te komen eten. Ouders, mensen uit de buurt of misschien wel bewoners van het oudercomplex dat in de wijk staat!

Tijdens de maaltijd kunnen de leerlingen de kennis die zij hebben opgedaan via de gerechten en de aankleding overbrengen.



Tijdspad (afhankelijk van de omvang van de maaltijd):

Uitleg opdracht, uitdelen leerlingenblad	15 min
Groepjes vormen, taken binnen de groepjes verdelen	
In groepjes aan de slag, plannen, voorbereiden en organiseren: de tijdsduur is afhankelijk van het type maaltijd en de specifieke voorbereiding die dit met zich meebrengt (zoals de bereidingstijd of meerdere gangen, maar ook hoeveel tijd er beschikbaar is tussen start en uitvoering van deze opdracht)	30 min
Uitvoeren van de opdracht: het bereiden en houden van de maaltijd	(onbekend min)
Evaluatie	30 min

Leerdoelen:

- De leerling krijgt inzicht in het plannen, organiseren en uitvoeren van een evenement (maaltijd), zoals:
 - inkopen en budget: wat moet er gekocht worden;
 - plannen van tijd en ruimte: waar en wanneer kan het plaatsvinden?
 - beschikbare mensen en middelen: wat is er nodig en wie kan er helpen?
 - PR en uitnodigingen: wie wordt uitgenodigd en wat wordt de aankleding van de ruimte, zoals menukaarten?
 - voedsel- en warenkennis: welke producten zijn er fair trade, biologisch enz. verkrijgbaar om in de maaltijd te verwerken?
 - koken en bereiden van producten: aan de slag!

Vorbereiding:

- De docent laat de leerlingen vrij of stuurt aan op een bepaald type maaltijd
- De docent laat de leerlingen zelf groepjes vormen of heeft ze vooraf in groepjes ingedeeld, bijvoorbeeld:
 - team uitnodigingen en aankleding;
 - team keuken en koken;
 - team ontvangst en bediening;
 - team budget en fotoregistratie.
- Print voor de leerlingen de uitleg van bijlage 6.

Werkvormen:

- Samenwerkend leren: bedenken, plannen, voorbereiden, uitvoeren en evalueren.

LES 7 | VRIJE OPDRACHT IN HET KADER VAN DUURZAAMHEID!

De school kan er ook voor kiezen om een eigen invulling te geven aan het duurzaamheidsprogramma. Wanneer de leerlingen (of de docent) zelf een andere opdracht vormgeven die beter past binnen het thema waar de school of gemeenschap op dat moment mee bezig is, dan mag dat natuurlijk ook!



Ter inspiratie hier een voorbeeld hiervan uit België:

Kan een trein duurzame energie opwekken?

<https://www.youtube.com/watch?v=UzzbhvBxATw>

OF:

De gezonde schoolkantine:

<http://gezondeschoolkantine.voedingscentrum.nl/nl.aspx>

OF:

Goednieuwskrant Liemers College Zevenaar

<http://www.lccourant.nl/nieuws/1/nieuwe-goednieuwskrant-in-liemers/599>

OF:

Geheel naar eigen inzicht in te vullen.



BIJLAGEN



BIJLAGE 1	Voorbeeldvragen voetstappenspel	26
BIJLAGE 2	Boodschappenlijstje / Onderzoek producten	27
BIJLAGE 3	Fair-Sneupen in de supermarkt	28
BIJLAGE 4	Fair-scan je school!	29
BIJLAGE 5	Snack attack!	30
BIJLAGE 6	Eerlijke maaltijd	31

BIJLAGE 1 | VOORBEELDVRAGEN VOETSTAPPENSPEL



Wij eten thuis brood:

- Van de bakker | **1 stap**
- Uit de supermarkt | **2 stappen**
- Dat we zelf maken | **1 stap**

Onze aardappelen, groente en fruit kopen we (het meest):

- Bij de boer | **1 stap**
- In de supermarkt | **2 stappen**

De koffie, thee en/of chocolademelk die bij ons thuis gedronken wordt:

- Is fair trade of biologisch | **1 stap**
- Is geen van beiden | **3 stappen**

Het zoete broodbeleg (chocoladepasta, hagelslag, pindakaas, jam) thuis is:

- Fair trade en/of Biologisch | **1 stap**
- Geen van beiden | **3 stappen**

Onze kaas kopen we (het meest):

- Bij de (kaas)boer | **1 stap**
- Bij de supermarkt | **2 stappen**

Ons vlees/vleeswaren kopen we (het meest):

- Bij de slager | **2 stappen**
- In de supermarkt | **3 stappen**

Ik koop mijn kleding/Mijn ouders kopen mijn kleding:

- Altijd nieuw | **3 stappen**
- Soms nieuw, soms tweedehands | **2 stappen**
- (bijna) altijd tweedehands | **1 stap**

Ik bezit een (of meer) kledingstuk(ken) die van fair trade /biologisch katoen/materiaal gemaakt zijn:

- Ja, bewust daarom gekocht | **1 stap**
- Ja, puur toeval want ik vond het gewoon een leuk kledingstuk | **2 stappen**
- Nee | **4 stappen**

Ik vind het belangrijk dat mijn shampoo, lichaamsproducten (deodorant, crèmes, enz.) en make-up proefdiervrij is gemaakt:

- Ja, en ik let daar bewust op | **1 stap**
- Ja, maar ik let er niet op | **2 stappen**
- Nee, maakt met helemaal niet uit | **3 stappen**

Wij scheiden ons afval:

- Ja | **1 stap**
- Niet alles, maar bijv. glas en/of oud papier wel | **2 stappen**
- Nee | **3 stappen**

Als wij thuis eten overhebben, dan:

- Gaat dat in de container | **3 stappen**
- Wordt dat bewaard voor de volgende dag of het gaat in de vriezer of het gaat naar iemand anders die het opeet (opa, buurvrouw, kennis) | **1 stap**

De deodorant die ik gebruik:

- Zit in een gewone, grote spuitbus | **3 stappen**
- Zit in een nieuwe kleinere spuitbus met een groene rand (compressed) | **1 stap**
- Zit in een roller of pompje (zonder drijfgas) | **1 stap**

Als ik iets koop (bijvoorbeeld een reep chocolade) dan vind ik het belangrijk dat het:

- De allergeedkoopste is, let op de prijs | **3 stap**
- Lekker is, ook al is dat niet de goedkoopste | **2 stappen**
- Biologisch en/of fair trade is, want ik wil weten waar het vandaan komt en/of hoe het gemaakt is | **1 stap**

Mijn lunch neem ik mee in:

- Een broodbakje | **1 stap**
- Een hergebruikte plastic of papieren zak | **1 stap**
- Steeds een nieuw plastic zakje | **3 stappen**

BIJLAGE 2 | BOODSCHAPPENLIJSTJE / ONDERZOEK PRODUCT

BIJLAGE 2.A | VOORBEELD VAN EEN BOODSCHAPPENLIJSTJE

Product/Ingrediënt	Land van herkomst
Ontbijt	
1: Banaan	
2: Muesli	
3:	
4:	
5: Tussendoor	
Lunch	
1: Jam	
2: Sinaasappelsap	
3:	
4:	
5: Tussendoor	
Diner	
1: Rijst	
2: Wortels	
3:	
4:	
5: Snack	

BIJLAGE 2.B | ONDERZOEK PRODUCTEN

Product	Laagste prijs	Keurmerk?	Hoogste prijs	Keurmerk?
Ontbijt				
1				
2				
3				
4				
5				
Lunch				
1				
2				
3				
4				
5				
Diner				
1				
2				
3				
4				
5				



De opdracht:

Onderzoek met elkaar welke keurmerken er voor etenswaren zijn en wat deze betekenen. Welke keurmerken kun je in de supermarkt tegenkomen? Zoek met elkaar verschillende keurmerken die je op etenswaren tegen kunt komen, zoals Biologisch, fair trade, MSC, UTZ of Vegan. Waar staan deze keurmerken voor? Wanneer krijgt een product een keurmerk? Waar moet het aan voldoen? Bespreek deze keurmerken met elkaar en maak hier een overzicht van.



Schrijf per groepje 15 producten/ingrediënten op die jij vaak of graag eet en drinkt. Dit doe je voor het ontbijt, lunch en je avondmaal. Per maaltijd 4 ingrediënten/producten, en daarbij nog 3 snacks/tussendoortjes. In totaal heeft elk groepje dus 15 verschillende ingrediënten/producten. Je mag alle ingrediënten maar één keer noemen. Een voorbeeld van een boodschappenlijstje vind je in bijlage 2.A. Wanneer er meerdere groepjes zijn met hetzelfde product (bijvoorbeeld chocolade), probeer dan verschillende smaken te kiezen zoals melk, puur, met nootjes, enz.

Wat ga je doen?

- Van de docent krijgen jullie een wereldkaart. Jullie boodschappenlijstje, het schema uit bijlage 2B, het overzicht van de keurmerken en de wereldkaart nemen jullie mee naar de supermarkt.
- Samen zoeken jullie uit waar de ingrediënten vandaan komen en het verschil in prijzen.
- Van (bijna) ieder product zijn er verschillende soorten te vinden als je kijkt naar het keurmerk dat ze dragen. Zo zal je bijvoorbeeld een reep pure chocolade kunnen vinden met een Bio+ keurmerk, een fair trade keurmerk, een UTZ keurmerk, enzovoorts. Schrijf deze prijzen achter het product op je boodschappenlijstje en vermeld daarbij of de gevonden producten een keurmerk hebben.
Zie voorbeeld in bijlage 2.B.

Waar komt het product vandaan?

Zoek het land van herkomst dat op de verpakking staat op de wereldkaart en steek in dat land een prikkertje met daaraan een kaartje. Schrijf op elk kaartje om wat voor een product het gaat of het product een keurmerk heeft en wat de prijs is van dat product.

Na de opdracht:

- Nu gaan jullie de resultaten (herkomst van de producten en het verschil in prijzen) met elkaar doornemen. Wat is de oorspronkelijke herkomst van de producten?
- Zijn er producten die we van "ver" halen die we eigenlijk ook van "dichtbij" kunnen halen?
- En waarom zijn sommige dezelfde producten duurder dan andere?
- Kan dit komen door de keurmerken? (minder bestrijdingsmiddelen en/of eerlijke handel en daardoor -iets- duurdere producten omdat de aarde minder beschadigd wordt en/of de producent/maker een eerlijk loon krijgt)



Hoe fair trade en/of duurzaam is jullie school? Dat vraagt om een onderzoek!

Wat gaan jullie doen:

In groepjes gaan jullie de school Fair-Scannen. Wat is er binnen de school allemaal wel en/of (nog) niet fair trade? Wat is er populair onder de docenten en leerlingen om tijdens te pauzes te eten en te drinken?

- De koffie, thee en chocolademelk, zowel vers gezet als automaat
 - In de kantine
 - In de docentenkamer
 - Kantoor van de conciërge en de directeur
 - Sportkantine?
- De (snoep)automaten
- Het eten in de kantine: snacks, fruit, sap, ingrediënten van de soep, brood en beleg, salades, enz.
- De meegebrachte pauzehapjes en lunch van jullie zelf en de rest van de leerlingen op school
- De meegebrachte pauzehapjes en lunch van de docenten, conciërge, directeur en alle andere mensen die op jullie school werken
- De zeep en schoonmaakproducten; zijn deze milieuvriendelijk?
- Printer- en wc-papier: hebben deze een keurmerk?
- Tafelkleden en handdoeken: zijn deze van eerlijk katoen gemaakt?
- De kerstpakketten: besteedt de school hiermee aandacht aan fair trade?
- Ook andere voorwerpen kunnen fair trade zijn, zoals een voetbal en het servies.
- Energievoorziening: maakt de school gebruik van groene stroom? Zijn er zonnepanelen? Ledlampen?

Wat hebben jullie ontdekt?

- Wat doet de school goed en wat kan de school nog beter doen?
- Maak een verslag van al jullie bevindingen.



Je hebt de afgelopen tijd veel kennis opgedaan over fair trade, zoals waar de producten die in de supermarkt liggen vandaan komen en welke producten er fair trade te verkrijgen zijn.

Ook hebben jullie ontdekt wat het populairst is tijdens de pauzes onder de docenten en de leerlingen. Dit is het moment om deze kennis in actie om te zetten!

Wat gaan jullie doen:

In groepjes van maximaal 5 personen gaan jullie de beste, leukste, lekkerste (pauze)snack maken!

- De ingrediënten van deze snack zijn (zoveel mogelijk) fair trade. Denk hierbij aan noten, (gedroogde) vruchten, groente- en vruchtenpuree of sap, chocolade, zaden en pitten, suiker, honing, kokos, vanille, kruiden (zoals kaneel en zout), enz.
Nog niet alle producten hebben een Fairtrade-variant, zoals melk, roomboter, (amandel)meel. Probeer in dat geval zoveel mogelijk lokale en/of biologische producten te kiezen.
- Deze snack gaan jullie ook promoten. Ontwerp een logo, maak een unieke verpakking, een opvallende poster en een pakkende commercial.
Iedereen moet toch weten dat jullie snack de beste, leukste, lekkerste is?!
- Organiseer een slot bijeenkomst (voor de hele school?) waar ieder groepje hun snack presenteert.
- Vertel over en leg uit hoe jullie tot dit eindresultaat zijn gekomen en laat jullie commercial zien. Natuurlijk mag ook iedereen jullie snack proeven. Welk groepje gaat er winnen?



Je hebt de afgelopen tijd veel kennis opgedaan over fair trade, zoals waar de producten die in de supermarkt liggen vandaan komen en welke producten er fair trade te verkrijgen zijn. Met de fair trade Snack heb je geproefd hoe lekker én gemakkelijk het is om (h)eerlijk te snoepen. Nu is het tijd om je kennis te delen met je omgeving!

Wat gaan jullie doen:

Een eerlijke maaltijd organiseren.

- Samen met je groepje ga je een eerlijke maaltijd organiseren. Dit doe je voor je klas, de school of voor mensen in je directe leefomgeving. Denk bijvoorbeeld aan de mensen in de wijk waar de school staat, in het buurtcentrum of in het verzorgingshuis. Met deze maaltijd wil je laten zien dat je met eerlijke producten heerlijke én eerlijke gerechten op tafel kunt zetten. Jullie verzorgen het geheel tot in de puntjes en zorgen dat het de gasten aan niets ontbreekt.
- Samen maken jullie een maaltijd met fair trade ingrediënten. De maaltijd kan het ontbijt zijn, een smakelijke lunch of een heerlijk diner. Tijdens de maaltijd presenteren jullie de kennis die je hebt opgedaan tijdens de fair trade lessen en opdrachten. Misschien in een mooi filmpje?
- Daarnaast zorgen jullie voor de aankleding van het evenement. Denk aan mooie tafelkleden of placemats met eigen ontwerp, tafelkaartjes met informatie over fair trade, menukaarten met de achtergrond van de ingrediënten, enzovoort.
- Eventueel kun je de maaltijd aanbieden voor een kleine prijs, waarbij de opbrengsten naar het goede doel gaan.





FAIRFRYSLÂN
Eerlijke handel, ver weg en dichtbij

ANDREW LIVSEY | RENATE RUYGH